TUDOR VIANU

„Opere 2"

Două recente retipăriri *(Arta porzatorilor români; Opere 2)* ne oferă prilejul unei lecturi aproape integrale a criticii lui Tudor Vianu, de fa cărui moarte s-au împlinit săptămîna aceasta nouă ani. *Arta prozatorilor români* este reluarea întocmai a ediţiei a doua din 1966, îngrijită şi prefaţată de Geo Şerban. Volumele doi şi (sub tipar) trei din *Opere* cuprind studiile critice despre scriitori români şi reproduc, cu puţine schimbări, ediţia lui Pompiliu Mareea din 1970 („Biblioteca pentru toţi")- Schimbările ţin de perfecţiunea ordinii istorice *(„Junimea"* trece înaintea articolelor despre Maiorescu, acesta, înaintea *Poesiei lui Eminescu* etc.), deşi însăşi această ordine mi se pare contestabilă într-o ediţie quasi-completă şi, în care, ceea ce ne interesează este mai ales evoluţia criticii. Editorii au preferat cronologiei fireşti a operei o cronologie a autorilor, aşa încît trebuie să începi lectura volumului cu unul din ultimele articole ale lui Tudor Vianu (despre Anton Pann, din 1954) şi s-o închei cu unul din cele dintîi (despre Vlahuţă. din 1919) sau să iei cunoştinţă de debutul critic al autorului *(Revizuire critică,* p. 671) după ce ai parcurs majoritatea contribuţiilor maturităţii. Credinţa greşită că o operă critică nu are o istorie proprie, fiind doar un mod de a ne documenta asupra istoriei literaturii, că un critic nu este un scriitor, stă la baza ediţiei lui Matei Călinescu şi Gelu lonescu, defectuoasă şi în alte privinţe. N-am înţeles, de exemplu, de ce anumite articole sînt trecute la *Addenda.şi* altele, citate fragmentar, în *Note.* E destul să le luăm pe acelea, numeroase, despre Eminescu spre a vedea că e cu neputinţă de stabilit un criteriu obiectiv al repartizării. Explicaţia editorilor cum că *Addendele* ar fi menite *„să completeze anumite aspecte ale operei sau să satisfacă un interes documentar"* (voi. I, p. XIII) e prea generală ca să constituie un răspuns, în ce priveşte *Notele,* ele sînt bogate şi utile. Reproducerea pe larg a unor articole polemice (Gh. Bogdan Duică, I. E. Torouţiu) dă o idee mai bine despre vicisitudinile criticii literare. De unele intervenţii banale sau complezenţe o ediţie ca aceasta s-ar fi cuvenit totuşi să se disperseze, în sfirşit, cîteva mărunţişuri: n-au fost îndreptate unele erori *(Einiges Psigolophische...* a apărut în 1860, nu în 1981, cum scrie T.V. la p. 355); nu s-au făcut totdeauna precizările necesare la trimiterile autorului însuşi, care nu mai corespund actualei ediţii (p. 335); citatul despre *Figuri şi forme literare* pe la p. 699 se repetă la p. 761 etc.

în activitatea critică a lui Tudor Vianu putem deosebi două etape, în funcţie de mijloacele folosite. La început, această critică este una de idei generale, preocupată de factorii culturali ai operei, de izvoare şi afinităţi, respingînd însă, deopotrivă cu impresionismul superficial, şi erudiţia fastidioasă. *„ Trebuie exprimat cu toată energia adevărul* -scrie Tudor Vianu în ***Prefaţa*** **la** ***Arta prozatorilor*** (p. 5) - *că scopul esenţial al lucrării critice este conştiinţa. Criticul este şi el un om de ştiinţă, chiar dacă ştiinţa lui, aplicîndu-se asupra unor fenomene ale creaţiei şi, prin urmare, ale vieţii, este mai dificil, mai puţin sigură şi menită să rămînă mai puţin completă decit aceea care se exercită asupra datelor naturii moarte".* Dacă aceste rînduri au fost deseori semnalate, a fost aproape trecută cu vederea, cealaltă atitudine a lui Tudor Vianu, de combatere a istorismului abuziv care împiedică lucrarea critică, menţinînd-o etern în faza preliminariilor documentare. Totuşi, ***Prefaţa*** la ***Poesia lui Eminescu*** a atras autorului supărarea lui Gh. Bogdan Duică ce s-a simţit vizat de o concluzie ca următoarea: *„ între acestea trebuie să apară întrebarea dacă simplitatea nu poate aduce servicii mai bune şi dacă, întrebuinţînd numai materialul adunat pînă acum, confruntarea cu opera poetului, ajutată de gust literar şi de cunoaşterea atmosferei în care această poezie s-a dezvoltat, nu poate cumva să îndrăznească a întreprinde ceea ce în general se socoteşte a fi nu numai atît de greu, dar deocamdată cu neputinţă"* ***(Opere,*** e, 373). (Părerea că „biografia naţională" a poetului se va lipsi pînă la strîngerea întregului (?) material, pe care o ironiza Tudor Vianu în 1930, s-a menţinut însă şi am văzut-o de curînd reafirmată de unul din colaboratorii la ***Caietele Eminescu).*** Tudor Vianu alege deci o cale de mijloc, atenuînd defectele unei procedări prin calităţile celeilalte. Studiile despre „Junimea" (din ***Istoria literaturii române moderne),*** Eminescu şi Maiorescu sînt dovada cea mai potrivită. Ne izbeşte, în toate, • claritatea expunerii, aproape didactică, dar de o supleţe şi de o varietate a informaţiei care produce încîntare. Criticul gîndeşte limpede şi construieşte metodic. El porneşte totdeauna de la situarea istorică a operei, spre a completa cu observaţii despre circulaţia-temelor şi a motivelor. Ideologia scriitorului ocupă un spaţiu întins. Ceea ce Tudor Vianu spune, de exemplu, despre formaţia şi despre contribuţia originală în estetică şi filosofie a lui Maiorescu este definitiv. Rolul criticului e apoi marcat cu precizie, în scopurile pe care şi le-a propus şi în rezultatele pe care le-a obţinut. Aici însă, în pragul analizei propriu-zise, Tudor Vianu se opreşte, ca şi Maiorescu însuşi, de altfel. Dacă poate fi vorba de un maiorescianism adînc la Tudor Vianu (şi I. Biberi în monografia lui, şi,

mai de curînd, Pompiliu Mareea în prefaţa ediţiei din „Biblioteca pentru toţi" a exagerat această înrudire), el constă tocmai în stilul general şi ilustrativ al caracterizării. Dincolo de ilustrarea formulei generale prin cîteva exemple particulare Tudor Vianu trece rareori. Iată de pildă cum sînt tratate articolele criticului junimist în principalul studiu pe care Tudor Vianu i l-a consacrat: *„Din această pricină puţinele articole de critică literară ale lui Maiorescu sint mari date ale literaturii noastre. Articolul despre Eminescu subliniază cu energie importanţa epocală a poetului şi schiţează pentru o generaţie întreagă liniile generale ale interpretării eminesciene. Articolul despre Caragiale impune definitiv pe acest scriitor. Din generaţia următoare el ştie să recunoască numaidecît metalul nobil în opera lui Octavian Goga, Mihail Sadoveanu, LA. Brătescu-Voineşti etc...".* **(Opere,** p. 346-347). Capitolul din ***Istoria literaturii*** va fi mai bogat, dar nu mai puţin abstract-teoretic.

(România literară, nr. 21, 1973)

„Arta prozatorilor români"

S-ar putea ca ***Arta prozatorilor,*** care deschide seria studiilor de stilistică, să fie nu numai rezultatul unei „nevoi de exactitate" (deci tot de ştiinţă), cum pretinde Tudor Vianu însuşi, ci şi al unei încercări de apropiere de text, de viaţa lui inefabilă, de căutare a mobilurilor individuale ale expresiei, în tot cazul, spre sfîrşitul carierei sale, Tudor Vianu s-a lăsat atras de stilistică, voind să corecteze impresia de generalitate teoretică, pe care critica sa o lăsase pînă atunci, prin aplicaţii lingvistice. Stilul e înţeles de Tudor Vianu în felul lui Karl Vossler (pe care-l şi numeşte) sau al lui Charles Bally, drept *„întrebuinţarea individuală a limbii".* Pentru Vossler, esteticianul descoperă formele culturii în formele limbii şi individualitatea scriitorului, în expresiile folosite **(Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft).** Pentru Bally, *„stilistica studiază faptele de expresie ale limba/ului, organizate din punctul de vedere al conţinutului lor afectiv",* deci ca- abateri semnificative ***(Precis de stylistique).*** Tudor Vianu distinge între o funcţie tranzitivă (de comunicare) şi una reflexivă (artistică) a limbajului, definind stilul drept *„ansamblul notaţiilor pe care el (scriitorul) le adaugă expresiilor sale tranzitive şi prin care comunicarea sa dobîndeşte un fel de a fi subiectiv, împreună cu interesul ei propriu-zis artistic"* (p. 13). Artisticul echivalează deci cu deviere subiectivă de la norma comună, capabilă să exprime *„variaţiile viziunii şi sensibilităţii*

individuale" (p. 2). în fapt, Tudor Vianu nu părăseşte cu totul punctul <je vedere al Retoricii *(„artistul întrebuinţează totuşi forme generale de expresie, comparaţii şi metafore, alegorii şi epitete"* etc., p. 3—4), completîndu-l prin observarea că descoperirea figurilor de stil, fiind indispensabilă, nu e şi suficientă; abia frecvenţa unui procedeu ori absenţa altuia, abia varietatea individuală a figurilor generale indică nota personală a scriitorului.

E interesant însă că spiritul teoretic al lui Tudor Vianu a găsit ocazia să se reafirme, poate tocmai cînd ne-am fi aşteptat mai puţin: *„Pentru cercetătorii de azi, există nu numai stilişti, dar şi stiluri - încheie criticul oarecum în sensul deosebirii lui Spitzer dintre* ***Sprachstil*** *şi* ***Stilspraclie;*** *nu numai scriitori individuali, dar şi grupări care îi conţin, curente care îl poartă"* (p. 14). încît ***Arta prozatorilor români*** va combina criteriul expansivităţii individuale cu acela al stilului de epocă, marcîndu-l în special pe cel din urmă. Prozatorii sînt grupaţi „istoriceşte", în funcţie de şcoala sau curentul de care aparţin. Individualitatea fiind subordonată speciei. Cartea devine astfel o istorie a prozei noastre în latura elementelor de limbaj şi de compoziţie. *.'.Dezvoltarea prozei literare romaneşti ne-a apărat cu un proces unitar"* (p. 6) , remarcă T. Vianu însuşi, după ce a raportat tipul său de descriere istorică la istoriile literare obişnuite. Ceea ce mi se pare cu adevărat memorabil şi util în ***Arta prozatorilor*** este tocmai înfăţişarea acestui proces organic de evoluţie a prozei, de la Heliade şi Bălcescu la Camil Petrescu, stabilirea afinităţilor şi legilor generale (oricîte lacune s-ar găsi). Portretul artei fiecărui scriitor conţine numeroase lucruri interesante, analize de detaliu, însă forţa lui Tudor Vianu stă, şi de această dată, mai puţin în identificarea originalităţii misterioase şi irepetabile a unui autor decît în ştiinţa de a compara şi clasifica. Să dau, ca singur exemplu, capitolul despre Hortensia Papadat-Bengescu. E limpede că descrierea modului în^are proza romancierei se desface, treptat, din stilul liric, vaporos al lui Delavrancea şi Macedonski, din acela alegorizant şi estet al lui Anghel sau Galaction e superioară determinării noutăţii propriu-zise a acestei proze. Amestecul de lirism şi analiză, pe care a pus mare teniei E. Lovinescu, şi pe care Tudor Vianu îl socoteşte un merit al scrierilor de început ale prozatoarei (părînd a-i regreta lipsa din romane) nu constituie o formulă satisfăcătoare. Mai profundă e observarea senzorialităţii, dar pe care Tudor Vianu o apreciază mai ales întrucît devine reflexivă! începe să fie evidentă neînţelegerea tipului de proză, foarte modernă, pe care o scrie Hortensia Papadat-Bengescu. O serie de procedee de introducere în scenă a personajelor, de compoziţie, tehnica însăşi a naraţiei şi analizei rămîn, de altfel, nerelevate.

în ansamblu, importanţa ***Artei prozatorilor*** constă în a fi prima încercare de critică stilistică sistematică la noi şi un bun îndreptar de lectură.

(România literară, nr. 21, 1973)

„Opere 7"

După ***Estetica,*** publicată în al 6-lea volum de ***Opere,*** este acum rîndul celorlalte studii ale lui Tudor Vianu din aceeaşi sferă de preocupări să fie strînse în volum. Editorului Gelu lonescu i s-a alăturat, pentru volumul 7, George Gană, autor al unei atente postfeţe. Materialul este excepţional şi, în genere, puţin cunoscut. ***Problema valorizării în poetica lui Schiller,*** cu care Tudor Vianu şi-a trecut în 1923 doctoratul la Tiibingen, tipărită în germană un an mai tîrziu, apare pentru întîia oară în traducerea românească. ***Dualismul artei,*** cartea următoare a esteticianului, este tipărită după mai bine de cincizeci de ani de la singura ediţie (1925). Din „Revista de filosofie", 1930, este reprodus studiul intitulat ***Estetica antică,*** în sfîrşit, ***Probleme filosofice ale esteticii*** reprezintă textul inedit al unui curs universitar, revizuit de autor după litografierea lui în 1944-l945. Acestea sînt lucruri rare. Celelalte studii, de mai mică sau de mai mare întindere, au cunoscut o răspîndire normală, fiind retipărite în volumele autorului. Atît postfaţatorul, cît şi N. Tertulian în articolul de la pagina alăturată a revistei noastre socotesc, pe bună dreptate, importante aceste lucrări ale lui Tudor Vianu întrucît ne permit să ne facem o idee precisă despre continuitatea scrisului său în domeniul esteticii. George Gană examinează cu precădere cursurile universitare. N. Tertulian stabileşte locul esteticianului român în cuprinsul direcţiilor principale ale disciplinei din prima parte a secolului, bazîndu-se mai ales pe ***Estetica*** din 1934. Cronica mea diferă ca scop şi ca premise: îmi propun să analizez mai puţin ideile esteticianului decît modul realizării lor literare; şi atribui o mai mare însemnătate unora din studiile publicate în volumul 7 decît ***Esteticii,*** fiindcă mi se pare că Tudor Vianu a fost eminent nu atît ca teoretician al artei, cît ca istoric al ideilor estetice.

într-adevăr, eclectismul luminat al lui Tudor Vianu îşi arată limitele tocmai în unicul lui tratat sistematic, în ***Estetica,*** operă primită cu rezerva la apariţie din această cauză. Ea a fost însă pregătită, cum ne convingem străbătînd volumul de faţă, prin numeroase studii al căror obiect îl formează de obicei nu o problemă teoretică sau alta, ci comentariile pe care ele le-au suscitat în decursul timpului, altfel spus,

evoluţia punctelor de vedere exprimate în legătură cu ele. Remarcabil istoric al esteticii, prin informaţie şi claritate, deşi nu ne-a lăsat decît fragmente dintr-o posibilă operă de acest fel, i-au lipsit lui Tudor Vianu plăcerea şi, probabil, capacitatea de a sta singur faţă-n faţă cu problematica propriu-zisă a artei. S-a refugiat mereu în domeniul auxiliar al erudiţiei istorice. Voind să ştie totul • despre sursele speculaţiei estetice, n-a mai putut să regăsească acea spontaneitate pe care o dă, nu desigur ignoranţa, dar renunţarea la imensul bagaj de cunoştinţe acumulat prin contribuţia altor gînditori. Contemplaţia şi reflecţia estetică traduc un contact imediat cu arta; timpul lor este un prezent etern. Tudor Vianu priveşte mai mult spre trecut. Forma gîndirii sale este una a medierii permanente. Obiectul i se înfăţişează prelucrat de comentarii anterioare. Eclectismul provine, cel puţin în parte, de aici. De cjte ori o soluţie (şi el le cunoaşte pe toate) i se pare superioară jcelorlalte, Tudor Vianu nu ezită să şi-o însuşească, indiferent la faptul că ea aparţine unei concepţii incompatibile cu aceea care i-a furnizat soluţia învecinată. Dacă radicalismul lui Croce rezultă dintr-un fel de fanatism al purităţii concepţiei, eclectismul lui Vianu rezultă, din contra, dintr-o toleranţă împinsă pînă la ştergerea graniţelor dintre diferitele concepţii. Istoria urmează la Croce teoriei; la Vianu îi premerge. *Estetica* Iui se cristalizează după sute de pagini de cercetare istorică; şi, odată concepută şi scrisă, nu e urmată de alte studii similare, ci tot de lucrări în care investigaţia istorică o covîrşeşte pe aceea sistematică. Din confruntările succesive nu se naşte la Tudor Vianu decît nevoia altor confruntări; domeniul estetic îi apare mereu ca domeniu al unei metamorfoze continue; soluţia proprie indefinit amînată denotă o greutate de a alege şi de a se fixa. Croce este înainte de orice un estetician original, care scrie istorie spre a-şi justifica teoria; Vianu este mai ales un istoric: eclectic fiindcă nu se raportează aproape niciodată la termenul stabil şi exigent al unei singure teorii.

Exemplul tipic îl constituie studiul despre ***Dualismul artei,*** a cărui temă este formuiată limpede de la început: *„ în lucrarea de faţă se face pentru întîia oară încercarea, de a înfăţişa laolaltă silinţele cercetătorilor mai noi care au căutat sa stabilească diferenţele tipice care divizează domeniul artei".* Pe urmele kantiene! separaţii dintre artă şi frumos, dintre o estetică a conţinutului şi una a formei, Tudor Vianu va studia de la Schiller la Panofsky, trecînd prin Worringer şi Wolfflin, dualismul artei. Originală e, pînă la un punct, punerea problemei; ca şi ordonarea ilustraţiei. C^ş,,ce,,nij,(e, desigur, puţin lucai. Regăsim nu numai uriaşa erudiţie cu care Vianu se înarma de fiecare dată cînd pornea la drum, dar şi un scrupul infinit de clarificare

a raporturilor şi evoluţiei dinlăuntrul temei sale. însă nu şi vreo originalitate de fond: căci studiul propriu-zis constă din rezumarea principalelor opinii. Din mosorul kantian. Vianu desfăşoară firul dualităţilor şi divizărilor succesive ale domeniului artei. Nu rămîne, e drept, la o curată constatare a tezelor; clarificarea însăşi presupune luarea unei poziţii. Dar de obicei la el, o teză se corectează şi nu nuanţează prin alta care i-a succedat, Worringer prin Dilthexy, psihologiştii prin pozitivişti. Obiecţiile ridicate de Vianu însuşi sînt de ordin secundar şi, nu întîmplător, cele mai multe se produc, în capitolul despre Spengler, al cărui limbaj metaforic nu are totdeauna acoperire filosofică.

Autorul *Dualismului artei* rămîne un admirabil istoric al ideii de dualitate (în estetica germană) şi un la fel de admirabil profesor. De cîte ori îl recitesc, mă regăsesc în situaţia studentului care i-am fost acum douăzeci de ani, curios de cunoştinţe noi şi de clare scheme de gîndire. Meritul profesorului constă în a produce certitudini, însă înţelegerea are un prag, al dubiului, peste care trecem neapărat la o anumită vîrstă. Didacticismul lui Vianu ne opreşte de obicei înaintea acestui prag; căci el ne întăreşte în speranţele noastre a nu şti mai mult, totul chiar, dar ne interzice să ne îndoim în principiu de pătrunderea minţii. Ne instruieşte fără să ne şocheze şi, mai ales, nu vrea să ne primejduiască. Dar oare există cu adevărat creaţie, în filosofic ca şi aiurea, fără un sîmbure de iniţiativă hazardată? Vianu e un consolidator care construieşte abia după ce stadiul acumulărilor i se pare încheiat. Are o viziune „organică'" a cercetării, însă acumularea de cunoştinţe nu devine de la sine creaţie: e nevoie de introducerea, într-o ordine stabilită de fapte, a unui semn de întrebare, a unei negaţii; iar spiritul negator e mai degrabă unul imatur şi pripit decît unul care aşteaptă răbdător consumarea firească a etapelor. Nici o creaţie nu e pe deplin organică. Fără ruptură, fără salt, creşterea nu se realizează. Vianu detestă imaturitatea negaţiei şi e fundamental un sceptic, lipsit de acea candoare datorită căreia creatorul, ca şi copilul, se poate legăna în iluzia că tot ce face este original şi nou.

Acest scepticism are la origine o prudenţă de om foarte învăţat. Vianu ni se înfăţişează aproape de la început în ipostaza adultului, obsedat de o tradiţie prea bogată ca să-i mai îngăduie libertăţi absolute. Posibilităţile creatoare i se par epuizate dinainte. Totuşi a existat şi la el un moment al speranţei naive, repede depăşit: îl descoperim în studiul de debut despre poetica lui Schiller. Este-cel mai simpatic şi tineresc lucru ieşit din mîna esteticianului, *„în numeroasele studii dedicate scrierilor estice ale lui Schiller şi în special vestitei sale*

poetici, lucrarea Despre poezia naivă şi cea sentimentală - spune - Vianu în Cuvîntul înainte al tezei sale, alegîndu-şi, cum se vede, drept punct de plecare tot comentariile anterioare - problema estetică a valorizării a atras, în mod surprinzător, cel mai puţin atenţia cercetătorilor. Şi totuşi tocmai aici rezidă importanţa principală a lucrărilor lui Schiller". A doua jumătate a frazei este neobişnuită pentru Vianu: căci echivalează cu aşezarea chestiuni pe o bază diferită de aceea de la majoritatea esteticienilor. Şi chiar dacă va consacra întîiul capitol al studiului (şi părţi din celelalte) tot unei critici a criticii, autorul va fi silit, mai departe, să se despartă de tradiţia comentariilor schilleriene şi să şi susţină propriul punct de vedere. Aparent neînsemnata abatere de la perspectiva curentă are consecinţe majore. Karl Groos, referentul tezei, le-a remarcat numaidecît. în notele bogate ale volumului. 7, referatul lui este reprodus integral (l-a publicat mai întîi Stancu Ilin în „Manuscriptum"): *„Aducînd în prim plan, în celebrul studiu al lui Schiller, nu diferenţierea tipo-psihologică, la care trimite titlul, ci problema valorizării - scrie profesorul de la Tiibingen — (Tudor Vianu) a ajuns să descopere legături între opera .poetului şi la querelle des anciens et des modernes, din timpul lui Ludovic al XJV-lea şi cu întreaga dispută pe această temă, din Franţa şi Germania".* Dar nu doar restituirea în context istoric este inedită, ci reinterpretarea subtilă noţiunilor din poetica schilleriană. Karl Groos o ştie bine: *„Printre lucrurile cele mai valoroase aduse de el (de Vianu), aş considera analiza noţiuniii de naiv... Instructivă este, de asemenea, folosirea conceptului de ficţiune al lui Valhinger în legătură cu modul în care Schiller transformă tot mai mult opoziţia dintre naiv ş(sentimental, formuiată mai întîi istoric, într-una sistematică".* Nici vorbă, este în acest prim studiu un Vianu diferit de cel ştiut nouă apoi. Capitolele 3-5 sînt, teoretic, de o mare fineţe şi originalitate. Nicăieri autorul Esteticii n-a repetat acest mod direct de tratare, care presupune o suspendare provizorie a conjuncturii interpretative şi ţinerea sub ochi a obiectului propriu-zis. Ulterior, esteticianul se distanţează de obiect, preferînd grila pe care comentatorii succesivi au pus-o între el şi Schiller. Studiul de debut ne îndreptăţeşte să privim cu „oarecare nostalgie spre destinul filosofic al autorului, întors dia promiţătorul său elan spre sinteză personală, de o exagerată circumspecţie, în Tudor Vianu, un posibil teoretician al artei s-a sacrificat pe altarul erudiţiei istorice.

(Romania literară, nr. 26, 1978)